

10. Межжерин В. А. Людина Екологічна / Межжерин В. А. // «Дзеркало тижня» №32, 22 серпня 2001- Режим доступу http://gazeta.dt.ua/ENVIRONMENT/lyudina_ekologichna.html
11. Посацький Б. Музей у просторі міста / Б. Посацький // Досвід та перспективи розвитку міст України. - 2013. - Вип. 24. - С. 79-86. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dprmu_2013_24_11
12. Проблемы дизайна. (Под. ред. /Л. Глазычева).- М.: Союз дизайнеров России, 2003. — 256 с.
13. Pawlikowski J.- G. Kultura a natura / Pawlikowski J./ – Łódź: "Obywatel", 2010. – 140 s.

*Чобітько Оксана Миколаївна
Зайцева Вікторія Олександрівна
старші наукові співробітники*

*наукового відділу моніторингу та оренди нерухомих пам'яток
Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, м. Київ.
vita_zaitseva@ukr.net*

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ ЦЕРКВИ НАД ЕКОНОМІЧНОЮ БРАМОЮ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ)

Проблема збереження в автентичному вигляді об'єктів історико-архітектурної спадщини набула сьогодні міжнародного значення, причому особливо помітною вона є в тих країнах, де не виконується в повному обсязі пам'яткоохоронне законодавство. Незважаючи на те, що Україна приєдналася до міжнародних пам'яткоохоронних організацій і ратифікувала міжнародні правові документи в галузі охорони та реставрації пам'яток ситуація в пам'яткоохоронній і реставраційній галузях залишається критичною. Не виконуються правила забудови в охоронних зонах, з'являються об'єкти несанкціонованого будівництва, нищаться пам'ятки для того, аби звільнити місце під нові хмарочоси. Основні проблеми, пов'язані з реставрацією пам'яток, стосуються насамперед неправильної експлуатації історичних будівель. Руйнування об'єктів спричиняють не лише агресивний вплив атмосферних чинників, значний вік будівлі, а й недбале ставлення до пам'ятки і недотримання її в належному технічному стані [7, с.106]. Як наслідок – відбувається замокання основ і фундаментів, стін, конструкцій даху і покрівлі, руйнується гідроізоляція, з'являються тріщини в надземній частині будівлі, нищиться монументальний живопис.

Церква Всіх Святих – яскравий зразок українського козацького бароко, є невід'ємною складовою ансамблю Києво-Печерської лаври, акцентуючи його з боку Економічної брами. (рис. 1) Побудована одночасно з монастирськими мурами в 1696-1701 роках на кошти гетьмана І.Мазепи, вона разом з прилеглими кам'яними мурами створює єдиний монастирський оборонний комплекс кінця XVII століття. В I пол. XVIII ст. до головної споруди зі східної сторони, на місці частково розібраної монастирської стіни, добудовується новий об'єм ризниці. До цього ж періоду відноситься і будівництво галереї та сходів з південно-західної сторони головного об'єму та прилеглих з південно-західної сторони двох приміщень. Церква цегляна, двоярусна, хрещата, має струнку просторово-пірамідальну композицію, що ґрунтується на плані рівно кінцевого хреста, завершується грушоподібними банями. Вхід до храму влаштовано з півдня від воріт через аркаду, що тримається на чотирьох колонах романського типу. (рис. 2) З аркади до храму веде коридор із склепінчастою коробковою стелею та крутими дерев'яними сходами. Архітектурно-декоративне оздоблення фасадів, яке за своїми стильовими характеристиками відноситься до періоду українського бароко, виконано в цеглі та тиньковане. Внутрішнє живописне убранство храму за свою історію змінювалось неодноразово. Сучасний живопис інтер'єру церкви завершено у 1906 році учнями лаврської іконописної школи під керівництвом І.Іжакевича [6]. Розписи, виконані *alla prima* в техніці олійного живопису по тиньку, характеризуються вільною манерою живописного мазка та вирізняються різноманітною кольоровою гамою.

На долю унікальної пам'ятки випало достатньо втрат, пов'язаних як з пошкодженнями під час пожеж та бойових дій, так і кліматичними чинниками. Значних руйнувань церква Всіх Святих над Економічною брамою, як і інші споруди архітектурного ансамблю Києво-печерської лаври, зазнала під час Другої світової війни. Після комплексу ремонтно-реставраційних робіт, проведених в період 50-80 рр. ХХ ст., останні відновлювальні роботи здійснювалися в 1987-93 рр. Після цього належний технічний стан споруди пам'ятки підтримувався виконанням незначних ремонтних робіт.

На сьогодні пам'ятка перебуває в незадовільному, а місцями в аварійному стані збереження. Не зважаючи на загальний задовільний стан зовнішніх конструктивних елементів, відбувається локальне руйнування покриття даху, його пофарбування та позолоти бань. Спостерігається деструкція тиньку цоколя та його профільованої частини майже по всьому периметру будівлі. Південний та східний фасади південно-східного об'єму прибудов та західний і південно-західний фасади сходової клітини не мають цоколя. Мощення, що складається переважно з клинкерної цегли жовтого кольору та асфальтного покриття, місцями відсутнє. На західній та північно-східній ділянці фасаду та клинкерного мощення відсутній організований водовідвід з дахового покриття, внаслідок чого простежуються руйнування та втрати цегляної кладки, тиньку та пофарбування фасадів. Спостерігаються деформаційні тріщини різної ширини розкриття та втрати окремих архітектурних елементів, наявні плями від замокання. (рис. 3)

Складність ділянки, на якій побудована пам'ятка, обумовлена наявністю просадочних ґрунтів та впливом на стан конструкцій поверхневих вод. Відбувається нерівномірне просідання підмурку, до якого призводить і прибудова пізнього періоду. Локальне намокання стін внаслідок несправних водостоків, негерметичності віконних отворів, тріщин в конструкціях призводять до перезволоження фундаменту та нижньої частини стін. Засмічення дренажних систем та підняття рівня поверхневих вод активізує процес їх підсосу в кладку стіни.

Окрім цього, мають негативні наслідки невдалі конструктивно-технологічні рішення під час проведення попередньої реставрації пам'ятки. У період 1984-87 рр. для підсилення основи фундаменту південно-східної сторони вхідної галереї церкви Всіх Святих була застосована методика хімічного ін'єкційного укріплення методом силікатизації [5]. Під час обстеження церкви в 1988 році було зафіксовано, що в процесі укріплення фундаменту силікатом натрію, у галереї церкви, на рівні панелей, настінний розпис був забризканий рідким склом. В зв'язку з цим на поверхні простежувалися руйнування фарбового шару та ґрунту у вигляді відшарувань та втрат авторського живопису до самої кладки [1].

Одним із першочергових факторів незадовільного стану пам'ятки є підвищена вологість в приміщенні при слабкій циркуляції повітря. Щоденні спостереження фіксують, що добові коливання відносної вологості при стабільно низькій температурі сягають 5-7% (в деяких випадках більше 10%), а сезонні – більше 40%, досягаючи 90%. При відносній вологості повітря вище 70% починається активна життєдіяльність більшості видів мікроорганізмів, які уражують внутрішнє середовище церкви та ікони в іконостасі [2, с. 95].

Сучасні спостереження за станом монументального живопису інтер'єру церкви також вказують на незадовільний стан збереження. Мікологічне ураження у вигляді колоній пліснявих грибів простежується по всій живописній поверхні. Порушений зв'язок фарбового шару та ґрунту, ґрунту та тиньку. Фарбовий шар вкритий крупною сіткою жорсткого кракелюру з підійнятими краями та осередками втрат на окремих ділянках. Наявні пошкодження механічного характеру. Крім того, вся поверхня живопису вкрита шаром ущільненого пилового забруднення та кіптяви. У незадовільному, а деякі у край аварійному стані збереження знаходяться всі ікони іконостасу Всіхсвятської церкви. (рис. 4) Слід зазначити, що збереження живопису, окрім історичних, фізико-хімічних, мікро-біологічних та інших чинників, залежить від техніки виконання. Запозичена з Європи техніка олійного живопису, що набула поширення в Україні з ХVIII ст., особливо широко використовувалась для поновлення більш раннього живопису [5, с.44]. Не зважаючи на свої позитивні якості олійний живопис виявився найменш придатним для стінопису. Окрім того, що олійне в'язево розкладається під дією вапна в лужному середовищі, олійні фарби створюють повітронепроникну плівку, що перешкоджає

нормальному повітрообміну в приміщенні. Наслідками цього є конденсація вологи на поверхні розписів та її накопичення між ґрунтом та фарбовим шаром, де утворюється сприятливе середовище для росту пліснявих грибків. Розвиваючись в фарбовому шарі в умовах, сприятливих для активних метаболічних процесів, мікроорганізми викликають глибокі деструктивні зміни, утворюючи ферменти щавелевої та оцтової кислот [4, с.74].

Вплив на загальний стан архітектурних конструкцій мають постійні вібрації внаслідок проїзду автотранспорту через Економічну браму, над якою височіє церква Всіх Святих. Однак, вирішальною, причиною ситуації, що склалася, є відсутність достатнього державного фінансування, а відтак і своєчасної реставрації. На сьогодні для збереження пам'ятки необхідне термінове проведення комплексних ремонтно-реставраційних робіт. Втрачений об'єкт культурної спадщини, як джерело інформації про розвиток культури та мистецтва українського народу, не може бути відновлений, тому не вжиті або несвоєчасно вжиті заходи для його збереження завдають шкоди не тільки пам'ятці, а й усьому суспільству.

Примітки

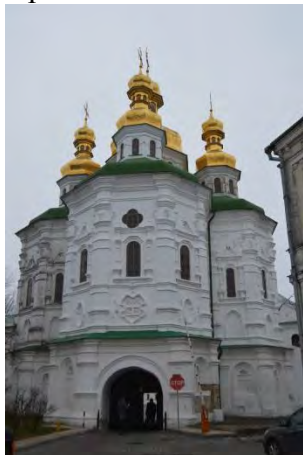

рис. 1, Церква над Економічною брамою, північний фасад

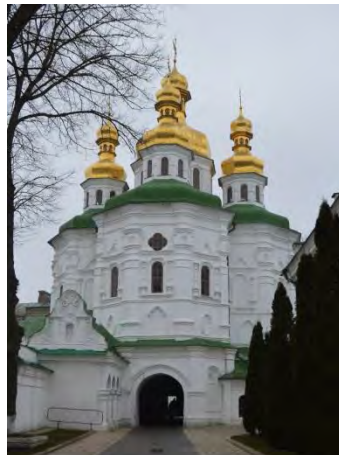

рис. 2, Церква над Економічною брамою, південний фасад

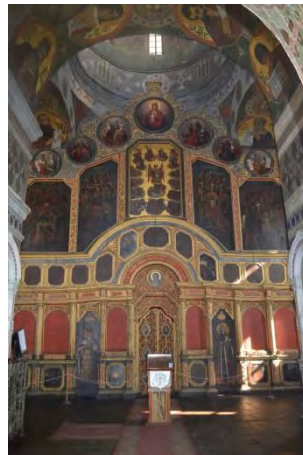

рис.3 Іконостас церкви над Економічною брамою

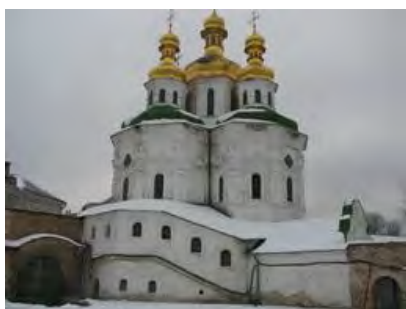

рис.4, Загальний стан церкви над Економічною брамою з західного фасаду

Список використаних джерел та літератури:

1. Документальний архів КМСНРВМ, Смета №14 на реставрационно-консервационные работы галереи Всехсвятской церкви КПГИКЗ. КМСНРВМ. – К., 1988.
2. Зайцева В.О. Проблеми збереження пам'яток на прикладі іконостаса Церкви Всіх Святих Києво-Печерського історико-культурного заповідника / В.О. Зайцева // Зберігання історико-культурної спадщини. Наука та практика: Наукові доповіді VII Міжн. наук.-практ. конф., (Київ, 22-24 вересня 2009 року) [відпов. за вип. С.О.Стрельнікова]. – К: ННДРЦУ, 2009. – 352 с.
3. Метод закріплення на основі двох хімічних розчинів: сіліката натрію та хлористого кальцію, розроблений у 1931 році Б.А.Ржаніциним.
4. Ребрикова Н.Л. Биология в реставрации / Н.Л.Ребрикова. – М.: РИО ГосНИИР, 1999. – 184 с.
5. Технология и исследование пришедшей станковой и настенной живописи [под ред. Ю. И. Гренберга]. – М: ГосНИИР, 2000. – 189 с.
6. ЦДІАК України, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 3207

7. Чобітько О.М. Проблема збереження об'єктів історико-архітектурної спадщини в умовах глобалізації суспільства / О.М.Чобітько // Регіональна політика: історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація [зб.наук.пр.]. Вип. II. Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 14-15 грудня 2016 р.) / Кнуба. – К.: «Економічна думка» – 2016. – 280 с.